

Artur Mrówczyński-Van Allen,
Teresa Obolevitch, Paweł Rojek (eds),
*Beyond Modernity:
Russian Religious Philosophy
and Post-Secularism,*
Eugene OR: Pickwick Publications 2016, σ. 284.

Δημήτριος Αβδελάς,
Υπ. Διδάκτωρ Θεολογίας Α.Π.Θ.

Στον άρτι εκδοθέντα αυτόν συλλογικό τόμο περιέχονται δεκαεννέα κείμενα ομότιτλου συνεδρίου, που πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 2015 στην Κρακοβία της Πολωνίας. Οι συγγραφείς πραγματεύονται τον σημαντικό ρόλο που εξακολουθεί να διαδραματίζει η θρησκεία στη μετανεωτερικότητα, χρησιμοποιώντας αναλογικά την κριτική που άσκησαν στην έννοια της εκκοσμίκευσης οι Ρώσοι της

θρησκευοφιλοσοφικής αναγέννησης στις αρχές του 20^{ου} αι. Η ύλη του βιβλίου χωρίζεται σε τρία μέρη: α) γενική β) συστηματική και γ) ιστορική, καλύπτοντας έτσι με συνέπεια την επιλεγμένη θεματική στην πληρότητα της.

Στο πρώτο μέρος οι A. Mrówczyński-Van Allen και S. M. Gómez υποστηρίζουν ότι το στοιχείο που διαφοροποιεί την εκκοσμικευμένη εποχή από τη μετά-εκκοσμικευμένη, είναι ότι η τελευταία παραδέχεται την ύπαρξη του θρησκευτικού στοιχείου ως καθοριστικού παράγοντα διαμόρφωσης της πρώτης (σ. 15). Εφόσον λοιπόν η θρησκεία εξακολουθεί να διαδραματίζει μείζονα ρόλο στον μετά-εκκοσμικευμένο δημόσιο βίο, οι συγγραφείς καταλήγουν στο επιχείρημα του G. Florovsky ότι η ανθρώπινη ιστορία μπορεί να έχει και σωτηριολογική προοπτική (σσ. 21-23).

Στα τρία γενικά άρθρα που ακολουθούν (σσ. 25-56), καταγράφονται σημαντικές πληροφορίες για την ρωσική κριτική απέναντι στη μονομέρεια του δυτικού ορθολογισμού, ενώ παράλληλα παρατηρείται η σταδιακή προσπάθεια της ρωσικής σκέψης να οικοδομήσει ένα θρησκευοφιλοσοφικό σύστημα σκέψης, εδραιωμένο στη σύνθεση πίστης και λογικής. Ως εκ τούτου παρατηρούμε ότι, η ρωσική διανόηση πέρασε από την σλαβόφιλη ιδέα της *sobornost* στη θεοσοφική πανενότητα του V. Soloviev και κατέληξε, υπό την επίδραση της εγγεληνής φιλοσοφίας, στη σοφολογία των P. Florensky και S. Bulgakov. Σημαντική εξαίρεση αποτέλεσε η κοινωνικοπολιτική πρόταση του N. Berdyaev, που κινήθηκε περισσότερο στον χώρο του χριστιανικού υπαρξισμού (σσ. 42-45).

Με τις θεωρίες των ρώσων σοφολόγων ασχολούνται οι συγγραφείς των συστηματικών άρθρων σε μια προσπάθεια τους να αναθεωρήσουν τις δογματικά αμφιλεγόμενες διδασκαλίες των πρώτων, υπό την προϋπόθεση ότι σήμερα πλέον μπορούν να λειτουργήσουν διαλογικά με τα υπόλοιπα επιστητά (βλ. τα άρθρα των A. Riches και W. Sisto). Ειδικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η προσέγγιση του P. Rojek για τη θεωρία του χριστιανικού ελληνισμού από τον Florovsky, ως ένα διαχρονικό πατερικό παράδειγμα θεολογικής φιλοσοφίας, που εδράζεται στην αλήθεια της Αποκάλυψης και την

ερμηνευτική συνεπικουρία της λογικής. Ωστόσο, ο Rojek δι-αβλέπει τη δυσκολία να εκληφθεί η θεωρία του Φλωρόφσκυ ως *philosophia perennis* και προκρίνει τη δυνατότητα να ερμηνευθεί περισσότερο ως μια περιεκτική οργανική συνέχεια, που οφείλει να εδράζεται στις δογματικές κατηγορίες της μεταμορφωμένης ελληνικής φιλοσοφίας (σσ. 124-130).

Τα ιστορικά άρθρα του τρίτου μέρους παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, διότι καθιστούν τον αναγνώστη κοινωνικό με την ρωσική διανόηση στην ευρύτερη έκταση της. Συγκεκριμένα στο κείμενο του I. Evlampiev, ο F. Nietzsche προκρίνεται ως «χριστιανός» διανοητής επηρεασμένος από τους μεγάλους Ρώσους λογοτέχνες L. Tolstoy και F. Dostoevsky. Όμως, ο συγγραφέας καταλήγει ότι ο γερμανός φιλόσοφος υιοθέτησε από τον πρώτο, την άποψη περί διαστρέβλωσης της διδασκαλίας του Χριστού κατά τη διαχρονία της εκκλησιαστικής ιστορίας (σσ. 148-153). Παράλληλα, ο Fr. P. Khondzinskiy (σσ. 160-167) προσπαθεί να επανερμηνεύσει θετικά την εξελικτική θεωρία της παν-ενότητας του Soloviev, προσδίδοντας της εσχατολογική προοπτική, στηριζόμενος στην επιρροή που δέχτηκε από τον άγιο Φιλάρετο Μόσχας.

Τα τρία επόμενα άρθρα έχουν ως κεντρικό τους «ήρωα» τον N. Berdyaev και παρουσιάζουν διάφορα στάδια από τα οποία πέρασε η σκέψη του. Έτσι, ενώ βλέπουμε αρχικά την έμφαση του στον εσωτερικό υπαρξιακό χρόνο σε αντίθεση με τον ιστορικό (σσ. 168-174), έπειτα υπό την επίδραση του P. Tillich και της έννοιας του καιρού, έδωσε έμφαση στην ανθρώπινη δημιουργικότητα ως παράγοντα διαμόρφωσης της ανθρώπινης ιστορίας (σ. 175 κ.ε.). Συνεκδοχικά, στο άρθρο της H. Rarot παρατηρούμε ότι το όραμα του κοσμικού κράτους για τον Ρώσο διανοητή ήταν μια ανοιχτή κοσμικότητα με τη θρησκεία να αλληλεπιδρά στην διαδικασία της εκκοσμίκευσης (σ. 194).

Στα δύο επόμενα άρθρα εξετάζεται η θεώρηση της θρησκείας ως καθοριστικού παράγοντα διαμόρφωσης του κοινωνικού γίγνεσθαι μέσα από τη σκέψη των P. Florensky και S. Frank. Αν για τον πρώτο κύριο χαρακτηριστικό εμπλοκής της θρησκείας στη δημόσια σφαίρα ήταν η θεωρητική μέσα

από την μετοχή στα εκκλησιαστικά μυστήρια (σ. 204), για τον δεύτερο αυτό που είχε σημασία ήταν η δημιουργική χριστιανοποίηση της ζωής ως δομικό συστατικό του πιστού πολίτη (σ. 216). Στη συνέχεια, η Ο. Tabatadze μελετά τις έννοιες της ελευθερίας και της εκκλησιοποίησης της ζωής, όπως παρουσιάστηκαν μέσα από τις σελίδες του ρωσικού περιοδικού *Ο δρόμος*, που δημοσιεύονταν στο Παρίσι κατά την χρονική περίοδο 1925-1941. Επίσης, το κείμενο του Α. Nesteruk αφορά τη διαλεκτική πίστης και λογικής μέσα από τη σκέψη του ρώσου στοχαστή V. Nesmelon και τις πιθανές προεκτάσεις επανερμηνείας της νεωτερικής κοσμολογίας.

Τέλος, εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα δυο τελευταία άρθρα του βιβλίου, καθώς επιχειρούν την ανάδειξη της θρησκείας και ιδιαίτερα της ορθόδοξης θεολογίας στη μετά-εκκοσμικευμένη πραγματικότητα. Συγκεκριμένα ο R. Turowski αναπτύσσει μεθοδικά τη σκέψη του σύγχρονου ρώσου φιλοσόφου S. Horujy για την ησυχαστική παράδοση, η οποία και κληροδότησε στον πολιτισμό μια διαφορετική ανθρωπολογική οντολογία (σ. 253 κ.ε.). Σύμφωνα με αυτήν –ο Horujy την ονομάζει θεωρία του ανθρωπολογικού οριού– ο άνθρωπος είναι σε θέση να κατευθυνθεί πέρα από τον ενθαδικό ορίζοντα και διαμέσου της αγιοπνευματικής άσκησης να ανακαινισθεί χαρισματικά. Ωστόσο η εκκοσμίκευση κατάφερε ένα κείμενο πλήγμα σε αυτήν τη διέξοδο και περιόρισε τον μεταφυσικό ορίζοντα του ανθρώπου. Το ζητούμενο για τον Ρώσο φιλόσοφο είναι η επανένταξη της σύγχρονης φιλοσοφίας στην ασκητική μήτρα της ορθόδοξης παράδοσης. Αντίστοιχα η Z. Sizova πραγματεύεται την επονομαζόμενη ποίηση του Υπογείου του Λένινγκραντ μέσα από το έργο τριών ρώσων ποιητών του τελευταίου τετάρτου του 20^{ου} αι. Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό τους ήταν ότι μετέγραψαν τη σκέψη της ρωσικής θρησκευοφιλοσοφικής αναγέννησης, δημιουργώντας έτσι ένα νέο μεταφυσικό ποιητικό είδος, που αποσκοπούσε στην εκ νέου εισαγωγή της ορθόδοξης μυστικής παράδοσης στο κοινωνικό γίγνεσθαι, ως αντιστάθμισμα στην κρατική αθεΐα (σσ. 264-273).

Κλείνοντας θα ήθελα να προσθέσω ότι αν και το βιβλίο απευθύνεται στον ειδικό αναγνώστη που ενδιαφέρεται εν

γένει για τη ρώσικη διάνοηση, ωστόσο κομίζει μια νέα ερμηνεία της νεωτερικότητας μέσα από το έργο των εκπροσώπων της. Οι σημαντικές αυτές προσωπικότητες διαισθάνθηκαν το μεταφυσικό κενό της εκκοσμίκευσης και προσπάθησαν να διαλεχτούν μαζί της, προκειμένου να προασπίσουν την επιστημονική εγκυρότητα της θρησκείας. Στο μέτρο λοιπόν που στην μετά-εκκοσμικευμένη εποχή μας ο θρησκευτικός λόγος φάχνει από κάπου να πιστοποιήσει τη διαλογική του δυνατότητα, τότε ο ρωσικός στοχασμός του περασμένου αιώνα αποτελεί πολύτιμη παρακαταθήκη για ενδελεχή έρευνα και στοχασμό.

